

TERMENI DIALECTALI COMUNI ÎNTÂLNIȚI ÎN GRAIUL ROMÂNILOR DIN UZDIN (SERBIA) ȘI DIN GIROC (JUDEȚUL TIMIȘ, ROMÂNIA)

ION MURARIU

Profesor pensionat la Școala gimnazială Nr. 25, Timișoara

Cuvinte-cheie: *limba română, dialecte, cuvinte din graiul bănățean*

În pregătirea unei noi ediții (a IV-a, revăzută și adăugită) a glosarului girocean intitulat *Vorbe d-ale noastre*, de un real folos mi-a fost consultarea volumului *Cuvinte vechi din graiul bănățean al Uzdinului*, Editura Emma Books, Sebeș, 2002) întocmit de cunoscutul scriitor, jurnalist și om de cultură Vasile Barbu.

În *Argument*, autorul amintește, pe scurt, locul limbii române în cadrul mării familii a limbilor indo-europene, dialectele limbii române, subdialectele acesteia precum și faptul că subdialectul sau graiul bănățean se distinge prin particularități fonetice și lexicale.

Referindu-se la graiul bănățean al Uzdinului de odinioară, care îi este familiar, autorul glosarului mărturisește că „acest grai al mumii este atât de bogat și rafinat că te uimește pur și simplu”. Ca urmare, a adunat asemenea cuvinte vechi, vreo 3350 la număr, timp de 22 de ani, numai din dragostea „de a le salva de la pieire”, după cum precizează. Totodată Vasile Barbu consideră că „cea mai aproape (dacă nu și identică prin asemănarea lexicală) zonă din Banatul românesc cu cea a Uzdinului este zona Banlocului, aducând exemplificări în acest sens.

Incitat de această constatare, am sesizat și înrudirea lingvistică a girocenilor cu uzdinenții, și unii și alții dând același înțeles multor cuvinte din vorbirea locală, cum ar fi: *alălânt* (celălalt), *bâzóni* (gâză

mare), *becegós* (bolnăvicios), *cășățã* (colivie), *cubért* (plic), *a se despărți* (a divorța), *drap* (maro-deschis, bej), *giréje* (argăsește), *lóptã* (minge), *maiamúcã* (măimúță), *porcotós* (obraznic), *rugãre* (cerere), *șoátãr* (prundiș), *tãmbãlãu* (petrecere gălăgioasă), *țãlãr* (țelină), *untúrá dá coșie* (vaselină), *vir* (locul cel mai adânc al unui râu), *zbiceálã* (șnurul de la capătul biciului care plesnește). Se înțelege că asemenea cuvinte care mi-au scăpat, nefiind incluse în definițiile precedente, le-am introdus în lucrarea reeditată.

Pe de altă parte, am descoperit în lucrarea amintită și cuvinte din graiul celor două comunități, termeni cărora vorbitorii le dau sensuri diferite. Asupra acestora mă voi opri în cele ce urmează, grupându-i în trei grupe: 1) Cuvinte cu sensuri total diferite în cele două zone; 2) Cuvinte cu sensuri diferite, dar, oarecum apropiate; 3) Cuvinte care au un sens într-o zonă și mai multe sensuri în alta.

Cele mai numeroase sunt cuvintele din prima grupă pe care le voi aminti, precizând, mai întâi, înțelesul lor în vorbirea giroceană (și exemplificându-l într-un scurt context), apoi amintind sensul specificat de autorul volumului despre graiul celor din Uzdin, însă fără a ilustra folosirea acestuia în propoziții sau fraze.

Asemenea termeni sunt:

așerá	a) A aștepta să primești ceva, a pândi: Mâți noștri <i>așerá</i> întruna să capece mâncare;
b) Speră, nutrește, tânjește.
băgíc:	a) Fontă, tuci (metal): Șărpenca asta dá <i>băgic</i> o am dá mult.
b) Ceun.
bácít	a) Bătătorit: Pământu ăsta îi tare <i>bácít</i> .
b) Turtit.
boc	a) Pieptar, cojocel fără mâneci din lână de oaie: Ia-ț <i>bocu</i> pră cine să nu rișești.
b) Palton.
bombocí	a) A bombăni, a spune ceva nedeslușit: Șe tot <i>bombocești</i> întruna?
b) A avea totdeuna altă părere.
bunduzálã	a) Îmbulzeală, îngheșuală: La târg o fost mare <i>bunduzalã</i> .

- căcălău b) Situație încurcată, incertă.
a) Mult, în cantitate mare: Anu ăsta s-or făcut (la) prune *căcălău*.
b) Locul în grajdul animalelor domestice unde ele urinează.
- cănun(á, í) a) A se văicari: Nu ce măi *cămună* atâta, că tot nu câsjii nimic.
b) A face pe cineva să îndure, să se chinuie.
- cârtóg a) Gunoi: Adună *cârtogu* dân fața ușî.
b) Culcuș.
- chilăv a) Schilod: Dâ accident o rămas *chilăv* pră viață.
b) Neîndemânatic.
- chilăví a) A schilodi: L-or bătut până l-or *chilăvit*.
b) A obosi de prea multă muncă.
- clențáică a) Broască la ușă: Ai închis ușa cu *clențáica*?
b) Arbust din care se face gard verde.
- cocáie a) Scrânciob: Dacă ce dai în *cocáie*, poț să amețásci.
b) Persoană hărțágoasă.
- córmăń a) Plug pentru prășit având aripi laterale care ridică pământul la rădăcina plantei: Bagă *córmăńu* înainte dă a doua prășală.
b) Ghidon (la bicicletă).
- (a se) dăbălá a) A(și) dezgoli trupul (sau o parte a lui): Nu ce mai *dăbála*, că afară-i frig.
b) A se prosti.
- dráglu a) Unealtă în formă de sapă cu care se netezește spuza la gura cuptorului: Traje bine cenușa cu *dráglu*.
b) Piepten de pieptănat fuiorul.
- futcări a) A sudui: S-or luat la sfadă și s-or *futcărit* una pră alta.
b) A păcăli pe cineva.
- gândălác a) Mormoloc: Apa dân fântână îi plină dă *gândălași*.
b) Cărăbuș.

- jâgoár(i)e a) Greață, arsură la stomac: Când ai *jâgoare*, nu-ț vine foame.
b) Băiat slab (și fără poftă de mâncare).
- m(o, u)flăi a) A mesteca prea mult în gură fără a înghiți mâncarea: Înghice și nu măi *moflăi* atâta!
b) A țuca (și a linge pe cineva în același timp).
- mușâni a) Larve, viermi: Carnea o făcut *mușâni*.
b) Ouă de paraziți.
- prăzăluit a) Care se comportă anormal: Ăla-i un *prăzăluit*.
b) Rănit, accidentat.
- stucní a) A reveni asupra unei hotărâri: *M-am stucnit* și n-am mai plecat.
b) A se așeza (casa, zidul).
- șaică a) Oală mică, cratiță: Pune lapcili în *șaică*!
b) Luntre.
- tărh(ă, é)t a) Aglomerare, mulțime de obiecte: Stă în piață cu atâta *tărh*, dar nime nu cumpără.
b) Tren de marfă.
- Am identificat apoi cuvinte cu sensuri apropiate referitoare la aceeași sferă de activitate. Asemenea sunt:
- bécică a) Vas de lemn făcut din doage: Am strâns o *becică* dă prune.
b) Vas de bere.
- cóțcă a) Bucată de zahăr cubic: Pune-mi în ceai o *coțcă* dă dzar.
b) Pătrat.
- dăzbumbát a) Descheiat la o haină cu nasturi: Nu umbla *dăzbumbat* că rișești!
b) Cu vestonul decoltat.
- d(o,u)ņț a) Compot: Am pus mulce *donțuri* pântru iarnă.
b) Magiun (în borcane).
- fișcál a) Avocat: Ți trăbuie un *fișcal* bun la proces.
b) Judecător comunal.
- rădușă a) Femeie care gătește bucatele la ospețe: Mărie îi bună *rădușă* la nunț și la pomeni.
b) Femeie casnică care gătește.

- șărămpău a) Șanțuleț pentru scurgerea apei ca să nu băltească: Am săpat un *șărămpău*.
b) Urmă făcută în pământ.
- șui a) Bubă, umflătură de culoare roșie, nevindecabilă: În sat la noi era bărberi un neamț cu *șui*.
b) Hemoroizi.
- târgovină a) Mărfuri de negoț: Pântru *târgovină* să plăceșce armițâie.
b) Comerț.
- trăfică a) Tutungerie. Cumpără dă la *trăfică* o paclă dă răpelți.
b) Chioșc.
- zgaibă a) Pojghiță unei răni în curs de vindecare: Să nu-ți rupi *zgaiba*!
b) Rană mică.
- vătămă a) A avea dureri de burtă din cauza ridicării unei greutăți: Strânge-ț bine prașchia să nu ce *vatămi*!
b) A se răni.

În al treilea rând, am depistat cuvinte care sunt folosite cu un sens într-o zonă (monosemantice), iar în alta au dezvoltat mai multe sensuri, de obicei sensuri figurate. Amintesc câteva din această grupă:

- aciuit a) Pripășit, pus la adăpost pe lângă cineva: Cănele îi *aciuit* pră lângă casa noastră.
b) 1. Îndestulat; 2. Stabil.
- baier(ă) a) 1. Împletitură de lână colorată, prinsă cu cele două capete de partea deschisă a traistei: S-o slăbit *baierele* dă la straiță. 2. (Fig.) Vlagă, putere: Cu el s-o gătat; nu-l mai țân *baierele*.
b) Mâner de la găleată.
- blucă a) Abajur de sticlă pentru lampa cu petrol: S-o spart *bluca* când am șcers-o.
b) 1. Obiect rotund. 2. Persoană înapoiată.
- buzdură a) 1. Cuțit vechi cu lama tocită sau ruptă: Curăță-ț păpușii cu *buzdura* asta.

2. (Fig.) Om stricat, care are caracter josnic: Dân om șe-o fost ș-o făcut o *buzdură*.
- b) Lepădătură; femeie imorală.
- duduróni a) Brusture: Îi plină grăgina dă *buduroni*.
- b) 1. Țeavă mare, tub. 2. Lujer.
- (a se) suripá a) 1. A (se) dărâma: S-o *suripat* zâdu căși.
2. (Fig.) Bolnav de hernie: Îi *suripat* dă atâta tovară.
- b) A cădea pământul.
- țâțână a) 1. Balama: Scoace ușa dân *țâțâni!*
2. Rădăcina unui furuncul: Stoarșe bine buboniu să iasă *țâțâna!*
- b) Balama.
- zobálă a) 1. Parte metalică în formă de ax a unui căpăstru, care se petrece prin gura calului ca să poată fi dirijat: Scoace calului *zábala* când îi dai dă mâncare! 2. Bășicuță în colțurile gurii: Nu țuca mâțu că-ț dă *zobe!*
- b) Bale.

În ultimii ani au apărut mai multe culegeri de termeni dialectali din diferite zone ale Banatului, ceea ce dovedește un interes sporit pentru fixarea în scris a termenilor din vorbirea localnicilor¹.

Pe de altă parte, s-au publicat numeroase volume de literatură dialectală ai căror autori au găsit de cuviință să lămurească, în finalul cărților, sensul unor bănățanisme pentru mai buna înțelegere a textelor. Așa au procedat Dimitrie Acea, Petru Chira, Ionel Iacob-Bencei, Petru Talianu în numeroasele volume publicate, dar și alți asemenea creatori².

La fel au procedat și autorii unor antologii de o asemenea factură³.

De asemenea, autorii unor monografii au întocmit liste cu termeni locali pe care i-au introdus în lucrările lor⁴.

Nu am întâlnit însă, deocamdată, nicio preocupare de a compara termeni din diferite zone, în care atât asemănările cât și diferențele dialectale sunt notabile. Așa s-ar putea motiva această încercare limitată.

Note

1. Ștefan Pătruș, *Dicționar regional de cuvinte în grai*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2002; Simion Todorescu-Răcovișanu, *Glosar de termeni dialectali din comuna Racovița*, județul Timiș, Editura de Vest, Lugoj, 2009; Gheorghe Lungu, *Glosar săcoșan. Vorbe de la noi și nu numai*, Editura Eurobit, Timișoara, 2014.

2. Marius Munteanu, *Cântări dă noapce bună*, Editura Facla, Timișoara, 1984; Ioan Viorel Boldureanu, *Nepoți lu Moș Costa*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003; Gheorghe Babeș, *Jălu mi-i dă satul meu versuri Din înținerea mea dă mince* – proză, Editura Waldpress, Timișoara, 2013; Sergiu Boian, *Iarna din noi*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2013.

3. Aurel Turcuș, *Poezie în grai bănățean*, vol. I-II, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2009; Ioan Viorel Boldureanu, Simion Dănilă, Cornel Ungureanu, *Antologia literaturii dialectale bănățene (poezie, proză, teatru) 1891-2011*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2011; Ion Murariu, *Condeierii noștri*. Antologie a creatorilor din Giroc și Chișoda, Editura Mirton, 2007.

4. Ioan Viorel Boldureanu (coordonator), Bogoliub Berečić; Constantin Cădariu; Livia Chiriță; Viorel Dorel Cherciu; Eugeniu Crăiniceanu; Lucia Fătu, Doina Giuchici; Valerian Moroșan; Ioan Săvescu Podea; Mircea Pora, *Topolovătu Mare. Monografie*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010; Octavian Gruia; Ion Murariu; Marius Matei, *Giroc – Arc peste timp*, Editura Marineasa, 2010; Victor Tăutu, *Sasca Montană. Monografie*, Editura Mirton, Timișoara, 2009.

COMMON IDIOMATIC TERMS ENCOUNTERED IN THE IDIOM OF ROMANIANS OF UZDIN (SERBIA) AND GIROC (TIMIȘ COUNTY, ROMANIA)

(Abstract)

Key words: *Romanian, idioms, Banat idiom, idiomatic terms*

From the consultation of the glossary entitled *Old words from Banat idiom of Uzdin*, Emma Books Editions, Sebeș, 2012, compiled by Vasile Barbu, the author of the article identified words from the Romanians' language of this Serbian Banat area, semantically identical or quasi identical with those of Giroc inhabitants' idiom, in Timiș county. The paper analyses these terms from three perspectives: 1) Words with identical meaning in both communities. 2) Words identical in form, but with different meanings. 3) Words with one sense in a community and with several in the other (usually figurative). The author also points out that he is not aware of other comparative studies like the present one.